

Remus Mihai FERARU

**BISERICĂ ȘI STAT ÎN BIZANȚ:
DE LA HERACLIE PÂNĂ LA ANASTASIE AL II-LEA
(610-715)**

Editura *urostampa*
Timișoara

2016

Sibiu

Cuprins

Abrevieri.....	9
INTRODUCERE.....	13
Surse documentare	17
Stadiul actual al cercetărilor în domeniu	25

Capitolul I:

IMPERIUL ROMAN DE RĂSĂRIT ÎN TIMPUL SUCCESORILOR

LUI IUSTINIAN I (565-610). CADRUL POLITIC ȘI RELIGIOS	31
1. Contextul politic în Imperiul Roman de Răsărit între 565 și 610	31
1.1. Politica externă a împăraților Iustin al II-lea și Tiberius al II-lea	32
1.2. Domnia împăratului Mauriciu (582-602)	36
1.2.1. Politica occidentală a lui Mauriciu: crearea exarhatelor Ravennei și Cartaginei.....	37
1.2.2. Campania victorioasă împotriva perșilor (578-591)	42
1.2.3. Confruntările militare cu avarii și slavii (592-602)	43
2. Creștinismul răsăritean între anii 527 și 610.....	44
2.1. Receptarea deciziilor dogmatice ale sinodului de la Calcedon.....	45
2.2. Politica religioasă a împăratului Iustinian I față de monofiziți.....	54
2.3. Politica religioasă a succesorilor lui Iustinian I față de monofiziți.....	59
2.4. Disensiunile religioase dintre calcedonieni și necalcedonieni.....	63
2.4.1. Biserica din Antiohia și iacobiții	63
2.4.2. Biserica din Alexandria și coptii	68
2.4.3. Biserica Armeană între calcedonism și monofizism	76
2.5. Controversele privind hristologia calcedoniană: premise ale apariției monoenergismului și monotelismului	79
2.5.1. Învățătura hristologică a lui Leonțiu din Bizanț	79
2.5.2. Învățătura hristologică a lui Sever din Antiohia și a discipolilor săi	80
2.5.3. Teologia hristologică neocalcedoniană	82
2.5.4. Premisele doctrinare ale monoenergismului și monotelismului	84

Capitolul al II-lea:

STATUL BIZANTIN ÎN SECOLUL AL VII-LEA:

ÎNTRU REFORMARE ȘI SUPRAVIEȚUIRE.....	89
1. Politica dinastică a împăratului Heraclie și a succesorilor săi	89
2. Opera reformatoare a împăraților Heraclizi	94
2.1. Reformarea administrației centrale și provinciale	95
2.2. Reorganizarea armatei bizantine	99

3. Politica externă a împăraților Heraclizi.....	100
3.1. Cucerirea persană a Orientului (605 - 619)	100
3.2. Raidurile slavo-avare și slavizarea Balcanilor	102
3.3. Campaniile militare ale lui Heraclie împotriva Persiei (622-628).....	105
3.4. Începuturile cuceririi arabe și expansiunea Islamului (631-641).....	109
3.5. Rezistența lui Constans al II-lea împotriva expansiunii arabe.....	114
3.6. Politica lui Constans al II-lea în Balcani	117
3.7. Conflictul bizantino-arab în timpul domniei lui Constantin al IV-lea	118
3.8. Politica lui Constantin al IV-lea în Peninsula Balcanică	118
3.9. Reluarea ofensivei împotriva arabilor de către Iustinian al II-lea.....	120
4. Căderea dinastiei Heraclizilor	122

Capitolul al III-lea:

BISERICĂ ȘI STAT ÎN TIMPUL DOMNIEI ÎMPĂRATULUI

HERACLIE	125
1. Implicarea Bisericii în lupta împotriva slavilor și perșilor în primul deceniu al domniei lui Heraclie	126
2. Împăratul Heraclie și Biserica imperială.....	131
2.1. Legislația bisericească a împăratului Heraclie.....	132
2.2. Relațiile împăratului Heraclie cu patriarhul Serghie al Constantinopolului.....	134
3. Credință și ideologie politică	141
4. Modificarea titulaturii imperiale	143
5. Politica religioasă a împăratului Heraclie între reconciliere și constrângere.....	145
5.1. Împăratul Heraclie și iudeii	146
5.1.1. Convertirea forțată a iudeilor la creștinism.....	147
5.1.2. Poziția Sfântului Maxim Mărturisitorul față de botezul forțat al iudeilor	149
5.2. Politica religioasă a lui Heraclie față de nealcedonieni	150
5.2.1. Criza monoenergismului.....	152
5.2.1.1. Începuturile propagandei monoenergismului	153
5.2.1.2. Încercări de unire a Bisericii imperiale cu Bisericele nealcedoniene din Orient pe baza formulei monoenergiste	157
5.2.1.2.1. Inițierea dialogului religios între Biserica imperială și Biserica nestoriană din Persia.....	157
5.2.1.2.2. Tratatativele de unire bisericească purtate de către Heraclie cu patriarhul iacobit Atanasie Camelarius (629-631).....	158
5.2.1.2.3. Acordul încheiat de către Heraclie cu Biserica nestoriană a perșilor (630)	161
5.2.1.2.4. Tratatativele de unire religioasă purtate de către Heraclie cu Biserica armeană (631-633)	162
5.2.1.2.5. Politica de unire religioasă a lui Heraclie în Egipt.....	163

5.2.2. Reacția ortodoxă împotriva monoenergismului și emiterea decretului <i>Psephos</i>	169
5.2.3. Declanșarea crizei monotelismului.....	176
5.2.4. Sinodul din insula Cipru (634)	179
5.2.5. Scrisoarea sinodală a patriarhului Sofronie al Ierusalimului	180
5.2.6. Concepția dioenergetică a patriarhului Sofronie al Ierusalimului	182
5.2.7. Decretul <i>Ekthesis</i> . Receptare și consecințe.....	189

Capitolul al IV-lea:

BISERICĂ ȘI STAT ÎN TIMPUL DOMNIEI ÎMPĂRATULUI

CONSTANS AL II-LEA	199
1. Contextul politico-religios în timpul domniilor împăraților Constantin al III-lea și Heracleonas	199
1.1. Recrudescența monofizismului în Africa de Nord	201
1.2. Maxim Mărturisitorul <i>versus</i> Heracleonas și împărăteasa Martina	202
2. Circumstanțele venirii la putere a împăratului Constans al II-lea.....	203
3. Constans al II-lea și disputa monotelită	205
3.1. Africa de Nord – citadela luptei Ortodoxiei împotriva monotelismului	208
3.1.1. Sfântul Maxim Mărturisitorul, campion al „Ortodoxiei”	210
3.1.2. Reacția ortodoxă împotriva monotelismului. Concepția diotelită a lui Maxim Mărturisitorul	213
3.2. Relațiile dintre împăratul Constans al II-lea și Biserica romană pe fondul disputei monotelite.....	216
3.3. Decretul <i>Typos</i> . Receptare și consecințe	217
3.3.1. Convocarea sinodului de la Lateran și receptarea lui	221
3.3.2. Procesul papei Martin I	227
3.3.3. Relațiile bisericești între Roma și Constantinopol (654-658).....	229
4. Dispute confesionale cu armenii	231
5. Criza autorității imperiale: Constans al II-lea versus Maxim Mărturisitorul	232
5.1. Procesul lui Maxim Mărturisitorul	233
5.2. Maxim Mărturisitorul și politica monotelită a lui Constant al II-lea.....	235
6. Încheierea disputei monotelite	240

Capitolul al V-lea:

BISERICĂ ȘI STAT ÎN TIMPUL DOMNIEI ÎMPĂRATULUI

CONSTANTIN AL IV-LEA	243
1. Circumstanțele venirii la putere a lui Constantin al IV-lea.....	243
2. Politica religioasă a lui Constantin al IV-lea	244
2.1. Constantin al IV-lea și Sinodul al VI-lea Ecumenic de la Constantinopol.....	246
2.1.1. Implicarea împăratului în desfășurarea ședințelor sinodului	247
2.1.2. Mărturisirea de credință a Sinodului al VI-lea Ecumenic	256
2.1.3. Receptarea deciziilor Sinodului al VI-lea Ecumenic.....	264

2.2. Restabilirea <i>symphoniei</i> dintre Biserică și stat și a păcii religioase în Imperiu	269
---	-----

Capitolul al VI-lea:

BISERICĂ ȘI STAT DE LA IUSTINIAN AL II-LEA

PÂNĂ LA ANASTASIE AL II-LEA (685-715)..... 273

1. Teologia politică creștină a puterii imperiale.....	273
2. Politica religioasă a împăratului Iustinian al II-lea	277
2.1. Justinian al II-lea, „garantul și apărătorul Ortodoxiei”	279
2.2. Sinodul II Trulan sau <i>Quinisextum</i>	280
2.3. Opera canonică a sinodului <i>Quinisextum</i>	282
2.3.1. Reglementarea statutului și a moralității clerului	283
2.3.2. Reglementarea vieții monahale.....	285
2.3.3. Dispoziții canonice privind lăcașurile de cult și practicile liturgice.....	285
2.3.4. Dispoziții canonice referitoare la moravuri și la tradițiile păgâne	287
2.3.5. Conceptul canonic de <i>oikonomia</i> (canonul 102).....	289
2.4. Receptarea sinodului <i>Quinisextum</i> de către Biserica Romei	291
3. Geografia ecleziastică în secolul al VII-lea.....	299
4. Împăratul Philippikos Bardanes și reacția monotelită	301
5. Restabilirea Ortodoxiei de către împăratul Anastasie al II-lea.....	306

CONCLUZII..... 309

ANEXE..... 315

Decretul *Ekthesis* al împăratului Heraclie (638)..... 317

Decretul *Typos* al împăratului Constans al II-lea (648) 323 |

Extrase din actele sinodului de la Lateran (5-31 octombrie 649) 326 |

a) Mărturisirea de credință a sinodului de la Lateran 326 |

b) Canoanele sinodului de la Lateran 327 |

Scrisoarea Papei Agathon către Împărat (27 martie 680) 329 |

Sinodul Roman: Epistola dogmatică sinodală „*Omnium bonorum spes*” către împărați (27 martie 680)..... 331 |

Definiția dogmatică a Sinodului al VI-lea Ecumenic de la Constantinopol (16 septembrie 681) 334 |

Canoanele Sinodului Quinisext (691-692) 343 |

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ 379 |

INDEX..... 393

1. Nume de persoane 393 |

2. Nume de locuri 403 |

Figura 1: Iustinian al II-lea, prima domnie (685-695), *Solidus* de aur..... 409 |

Figura 2: Iustinian al II-lea, a doua domnie (705-711), *Solidus* de Aur 409 |

Harta 1 (Politica religioasă a împăratului Heraclie [610-641])..... 410 |

Harta 2 (Situația geopolitică a Bizanțului către sfârșitul secolului al VII-lea) 411 |

Harta 3 (Imperiul Bizantin la începutul domniei lui Leon al III-lea, anul 717)..... 412 |

Introducere

Problematica relațiilor dintre Biserica creștină și statul bizantin în secolul al VII-lea nu a constituit până acum obiectul unei lucrări de sinteză. Nu există niciun studiu în literatura de specialitate românească care să abordeze politica religioasă a împăraților bizantini din secolul al VII-lea și raporturile dintre puterea temporală și cea spirituală. Studiarea relațiilor dintre Biserică și stat este absolut necesară pentru cunoașterea istoriei Bizanțului, deoarece Biserica și-a pus amprenta asupra întregii societăți bizantine.

Bazele relației dintre Biserică și stat s-au pus în epoca lui Constantin cel Mare, când Biserica și religia erau considerate ca un instrument și un mijloc pentru realizarea scopurilor împăratului și a unității politice a Imperiului. În ultimul sfert al secolului al IV-lea, realitatea istorică majoră o constituie existența unei duble unități a Imperiului roman: pe de o parte, *o unitate politică* restaurată începând cu reformele lui Dioclețian, pe de altă parte, *o unitate de credință* a acestui Imperiu devenit oficial creștin.

Autoritatea împăratului asupra Bisericii derivă din doctrina imperială bizantină fundamentată încă de la întemeierea Constantinopolului. Potrivit acestei doctrine, împăratul era singurul conducător legitim, alesul divinității și reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ. Imperiul reprezenta proiecția terestră a împărăției cerești. În virtutea acestui fapt, basileul bizantin era îndreptățit să controleze atât treburile temporale, cât și cele spirituale. Superioritatea puterii temporale față de cea spirituală a fost ilustrată încă din secolul al IV-lea de către episcopul Optatus de Mileve care afirma că „non enim respublica est in ecclesia, sed ecclesia in republica, id est in imperio Romano”, („căci nu statul se află în Biserică, ci Biserica în stat, adică în Imperiul roman”)¹.

Încă din secolul al IV-lea au existat voci care au contestat dreptul împăratului de a interveni în treburile bisericesti. În acest sens, episcopul Ambrozio al Milanului afirma: „Imperator intra ecclesiam non supra ecclesiam est” („Împăratul face parte din Biserică și nu se află deasupra ei”)². La sfârșitul secolului al V-lea, papa Ghelasie (492-496) a condamnat amestecul împăratului în problemele religioase, susținând totodată superioritatea sacerdoțiului în raport cu puterea politică: „Sunt două puteri, Augustule împărat, care conduc în primul rând această lume: sfânta autoritate a papilor și puterea regală; însă

¹ Haldon, *Byzantium*, p. 282.

² *Ibidem*; Diehl, *Exarchat de Ravenne*, p. 387.

cea dintâi o conduce fără îndoială, deoarece preoții sunt cei care, înaintea lui Dumnezeu, trebuie să dea socoteală pentru acțiunile împăraților... Tu o știi într-adevăr, fiu prea milos, deși prin demnitatea ta ești în fruntea neamului omenesc, totuși apleci cu pioșenie grumazul înaintea ierarhilor însărcinați cu lucrurile divine și de la ei afli mijloacele de-a fi mântuit...”³. În prezența împăratului Iustinian, papa Agapet declara că episcopii și nu împărații sunt îndreptățiți să discute problemele referitoare la credință⁴. La rândul său, papa Grigorie cel Mare a formulat ideea superiorității puterii spirituale față de cea temporală. În opinia sa: „regatul pământesc trebuie să slujească Împărăția cerească”⁵.

În *Novella VI*, emisă în 535, împăratul Iustinian I redefiniște relația între puterea temporală și cea spirituală: „Sunt două mari daruri pe care Dumnezeu, în iubirea Sa de oameni, ni le-a dăruit de sus: *preoția și demnitatea împărătească*. Prima slujește cele dumnezeiești, în timp ce ultima conduce și cârmuiește treburile omenești: totuși amândouă curg de la același izvor și împodobesc viața oamenilor. Așadar, de nimic nu ar trebui să se îngrijească împărații ca de demnitatea preoțească, de vreme ce pentru bunăstarea lor (a împăraților) preoții se roagă neîncetat lui Dumnezeu”⁶. Așadar, atât Sacerdoțiul, cât și Imperiul provin din același principiu, își trag puterea din izvorul întregii autorități și anume de la Dumnezeu. Asemenea unui trup omenesc, „Statul este animat de prezența în el a Bisericii, care reprezintă sufletul său”⁷. În viziunea lui Iustinian, relația dintre Biserică și stat se întemeiază pe conceptul de *συμφωνία* (*concordie* sau *armonie*), „percepută ca o egalitate în drepturi și o conlucrare a celor două puteri: laică și ecleziastică”⁸. „Acordul dintre Biserică și Stat reprezintă o condiție de bază pentru o bună guvernare”⁹.

³ Papa Ghelasie, *Scrisoarea 12 către împăratul Anastasie apud Gelu Sabău, Biserică și stat în Orient și Occident. Cele două cetăți și conflictul celor două puteri*, în „Studia Theologia Graeco-Catholica Varadiensis”, nr. 1/2010, p. 188.

⁴ Diehl, *Exarchat de Ravenne*, p. 387.

⁵ *Ibidem*, p. 388.

⁶ Asterios Gerostergios, *Iustinian cel Mare Sfânt și Împărat*, traducere din limba engleză de Ovidiu Ioan, Ed. Sophia, București, 2004, pp. 130-131.

⁷ Asterios Gerostergios, *op. cit.*, p. 129.

⁸ *Ibidem*, pp. 130-131 (*Novella VI*): „Căci dacă preoțimea este întru toate fără vină și este ascultată de Dumnezeu, și dacă împărații cârmuiesc nepărtinitor și cu dreaptă judecată Statul care le-a fost încredințat spre purtare de grijă, se va săvârși *armonia obștească*”; vezi și Ovidiu Matiu, *Imperium sine patriarcha non staret. De la pontifex maximus la basileus isapostolos*, în RT, nr.1/2010, p. 120.

⁹ *Ibidem*, pp. 129-131.

„Împăratul se supune Bisericii ca rob al lui Dumnezeu”¹⁰; el este membru al comunității eclesiale prin botez și participă la săvârșirea Sfintelor Taine pentru mântuirea sa. „Episcopul, ca membru al statului, este obligat să se supună împăratului legitim care întruchipează puterea supremă pusă deasupra lui de către Dumnezeu”¹¹. Orice tentativă de instaurare a dominației statului asupra Bisericii sau a Bisericii asupra statului „însemna practic anularea *simfoniei* dintre cele două puteri”¹².

Instaurarea *simfoniei* ca doctrină oficială în Imperiul Bizantin nu a însemnat însă și punerea ei în practică. Împărații au căutat să supună Biserica care în viziunea lor nu era decât un instrument în slujba Imperiului, iar papii și unii patriarhi „s-au considerat îndreptățiți să domine statul pe care-l considerau doar un instrument în slujba lui Dumnezeu”¹³.

De-a lungul secolului al VII-lea, Biserica s-a afirmat ca un factor de decizie pe scena vieții politice și sociale a Bizanțului. Ea a jucat un rol important în politica reformatoare promovată de către împărații Heraclizi, constituind unul dintre pilonii pe care s-a sprijinit puterea imperială. Totodată, în veacul al VII-lea s-a derulat un episod dramatic din istoria conflictelor dintre Biserică și puterea imperială. Cercetarea noastră își propune să abordeze relațiile dintre Biserică și stat de-a lungul secolului al VII-lea și implicațiile lor pe plan politic, ideologic, social și religios.

În încheiere, îmi exprim gratitudinea față de Pr. prof. univ. dr. Nicolae Chifăr, coordonatorul acestei lucrări în faza ei de teză de doctorat, ale cărui sugestii și sfaturi mi-au fost de mare folos pentru conceperea prezentei cercetări. De asemenea, îmi exprim recunoștința față de prof. univ. dr. Eugenia Arjoca-Ieremia, care a avut bunăvoința de a citi textul lucrării cu scopul de a-mi da sugestii privind ameliorarea exprimării în limba română. Nu în ultimul rând, țin să aduc mulțumiri colegei și prietenei mele, lector univ. dr. Kinga Gall care m-a ajutat să parcurg bibliografia în limba germană, precum și colegului meu, asist. univ. dr. Adrian Cîntar care a avut o contribuție importantă la întocmirea anexelor prezentei lucrări.

¹⁰ Ovidiu Matiu, *Imperium sine patriarcha non staret. De la pontifex maximus la basileus isapostolos* în RT, nr.1/2010, p. 120.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem* ; Diehl, *Exarchat de Ravenne*, p. 388.

Constantinopol și partida monahală susținută de Roma, având în frunte pe Maxim Mărturisitorul; pe de altă parte, ele reflectă viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul privind relația dintre *imperium și sacerdotium*.

În 649, Roma a ripostat față de decretul *Typos* prin organizarea sinodului de la Lateran. Actele acestui conciliu cuprinzând o mărturisire de credință și douăzeci de canoane-anatematisme sunt reunite în monumentala lucrare a lui J. D. Mansi⁴⁰; de asemenea, ele se regăsesc și în lucrarea lui Heinrich Denzinger⁴¹. O excelentă ediție a actelor conciliului de la Lateran a fost publicată de către Rudolf Riedinger⁴².

Sinodul al VI-lea ecumenic desfășurat la Constantinopol în 680/681 a înlăturat monotelismul și a restabilit credința calcedoniană în întregul Imperiu. Actele Sinodului al VI-lea ecumenic au fost editate de către J. D. Mansi⁴³ și mai recent de către Rudolf Riedinger⁴⁴. De asemenea, trebuie să amintim aici și de cele 102 canoane emise la Sinodul II Trulan, care au fost publicate de către reputatul canonist sibian Ioan N. Floca⁴⁵.

O sursă importantă pentru lucrarea noastră o constituie și *Liber Pontificalis*, care ne furnizează informații despre implicarea papilor în disputa monoenergistă și în cea monotelită. Totodată, *Liber Pontificalis* ilustrează relațiile dintre papalitate și autoritățile imperiale de la Constantinopol de-a lungul secolului al VII-lea⁴⁶.

⁴⁰ Mansi X, col. 863-1184.

⁴¹ Heinrich Denzinger, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Verbessert, erweitert, ins Deutsche übertragen und unter Mitarbeit von Helmut Hoping herausgegeben von Peter Hünermann, 39. Auflage, Herder, Freiburg im Breisgau, Basel, Rom, Wien, 2001., pp. 228-240.

⁴² Rudolf Riedinger (ed.), *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, series secunda, vol. I: *Concilium Lateranense a. 649 celebratum*, Ed. Walter de Gruyter, Berlin, 1984.

⁴³ Mansi XI, col. 207-694.

⁴⁴ Rudolf Riedinger, (ed.), *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, series secunda, vol. II: *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium*, Ed. Walter de Gruyter, Berlin, 1990-1992.

⁴⁵ Arhid. Prof. Dr. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a îmbunătățită, ediție îngrijită de Dr. Sorin Joantă, tipărită cu binecuvântarea ÎPS Antonie, Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, Lumina Tipo S.R.L., Sibiu, 2005, pp. 106-179; vezi și Ioan Marin Mălinaș, *Dipticon sau Cronologie Patriarhală și Imperială*, vol. II/1: *Biserica Catholică Ortodoxă și patriarhii acesteia până în secolul al VIII-lea, între moștenirea Chalcedonului și încercarea de codificare a dreptului canonic prin Sinodul quinisext 691-692*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, pp. 361-388.

⁴⁶ Louis Duchesne (éd.), *Le Liber pontificalis*, texte, introduction et commentaire, vol. I-II, Éd. de Boccard, Paris, 1955; vezi și *Le Livre des papes (Liber Pontificalis)*, traduit et présenté par Michel Aubrun, (collection "Miroir du Moyen Âge"), Brepols, Turnhout, 2007.

Stadiul actual al cercetărilor în domeniu

În ciuda numărului redus de izvoare scrise, istoria Bizanțului în secolul al VII-lea a făcut obiectul a numeroase monografii și studii de specialitate. În primul rând, se cuvine să menționăm lucrările lui Georgije Ostrogorski¹ și A. A. Vasiliev², care constituie punctul de plecare pentru orice cercetare în domeniul istoriei bizantine.

Istoria Bizanțului în secolul al VII-lea a făcut obiectul a două monografii de referință aparținând lui A. N. Stratos³ și J. F. Haldon⁴.

La începutul secolului al VII-lea, Imperiul bizantin s-a confruntat cu o gravă criză economică, politică și financiară care l-a adus pe marginea prăpastiei. Situația critică în care se afla statul bizantin a coincis cu urcarea pe tron a împăratului Heraclie (610-641). În toate lucrările citate mai înainte, domnia lui Heraclie este considerată drept o etapă decisivă în procesul de trecere de la statul universal roman la imperiul grec medieval. Domniei împăratului Heraclie i-au fost consacrate o lucrare veche aparținând lui Ludovic Drapeyron⁵, monografia lui W. Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*⁶ și un volum de studii editat de către J. Gerret Reinink și H. Bernard Stollte, *The Reign of Heraclius (610-641) crisis and confrontation*⁷.

Istoria Bizanțului în secolul al VII-lea se confundă cu istoria ereziei monotelite. Majoritatea teologilor au relevat originea politică a monotelismului. Criza monotelismului a făcut obiectul a numeroase studii. Primul cercetător care s-a preocupat de erezia monotelită a fost teologul armean G. Owsepian. În teza sa de doctorat scrisă la sfârșitul secolului al

¹ Georgije Ostrogorski, *Histoire de l'État byzantin*, traduit de l'allemand par J. Gouillard, Éd. Payot, Paris, 2007.

² A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere și note de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazâru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Ed. Polirom, Iași, 2010.

³ A. N. Stratos, *Byzantium in the Seventh Century*, 5 vol., english trans. M. Ogilvie-Grant, Ed. Hakert, Amsterdam, 1968-1980.

⁴ J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

⁵ Ludovic Drapeyron, *L'Empereur Héraclius et l'Empire Byzantin au VIIIe siècle*, Paris, 1869.

⁶ Walter Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

⁷ J. Gerret Reinink și H. Bernard Stollte, *The Reign of Heraclius (610-641) crisis and confrontation*, Ed. Peeters, Louvain, 2002.

XIX-lea, G. Owsepien afirma că patriarhul Serghie este adevăratul autor al doctrinei monotelite⁸. Lucrarea lui G. Owsepien deschidea serioase perspective pentru cercetarea monotelismului. Originea, evoluția și condamnarea monotelismului au constituit obiectul lucrării de referință a lui Ch. J. Hefele. Acesta din urmă, rămânând pe linia trasată de G. Owsepien, a considerat drept premisă a monotelismului raporturile dintre patriarhul Serghie și episcopul Teodor de Faran, existente încă înainte de 619⁹. Teologul catolic M. Jugie i-a consacrat un articol monotelismului în *Dictionnaire de Théologie Catholique*. El consideră erezia monotelită un produs al cezaropapismului bizantin¹⁰. Venance Grumel a consacrat o serie de studii originii și evoluției monotelismului¹¹. În opinia sa, punctul cel mai obscur în nașterea monoenergismului, respectiv a monotelismului îl constituie intrarea în scenă a episcopului Teodor de Faran care a formulat pentru prima oară doctrina monotelită „într-un corp doctrinar”¹².

Pe de altă parte, unii teologi apuseni contemporani susțin că premisele monotelismului sunt de natură teologică și nu politică și ele trebuie căutate în teologia neocalcedoniană. Neocalcedonismul a fost definit ca fiind o poziție teologică de la începutul secolului al VI-lea care încearcă să împace și să unească formulele teologice ale Sfântului Chiril al Alexandriei cu cele ale sinodului al IV-lea ecumenic de la Calcedon. Printre reprezentanții neocalcedonismului se numără Ioan Grammaticus, Efrem al Antiohiei, Leonțiu al Ierusalimului, împăratul Iustinian I și episcopul Teodor de Faran. Acești teologi au folosit neocalcedonismul, în încercările lor de a-i câștiga pe monofiziți de partea doctrinei calcedoniene. În acest sens, A. Grillmeier afirma că „sinteza neocalcedoniană și nu monofizismul severian trebuie făcută responsabilă de monotelism”, în calitatea ei de teologie mijlocitoare între teologia calcedoniană și cea neocalcedoniană¹³. Pe linia teologică a lui A. Grillmeier se situează și Ch. Moeller care ajunge la concluzia că nu poate fi exclusă posibilitatea ca rădăcinile monoenergismului și monotelismului să se găsească mai degrabă în neocalcedonism decât în monofizismul severian¹⁴. W. Elert consideră că episcopul Teodor de Faran a încercat pentru prima dată

⁸ G. Owsepien, *Die Entstehungsgeschichte des Monothelismus nach ihren Quellen geprüft und dargestellt*, Leipzig, 1897, p. 36 și urm..

⁹ Ch. J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. III/1, Éd. Letouzey et Ané, Paris, 1909, p. 320.

¹⁰ M. Jugie, s. v. *Monothélisme*, în „Dictionnaire de Théologie Catholique”, vol. X/2, Paris, 1929, col. 2307-2323.

¹¹ V. Grumel, *Recherches sur l'histoire du monothélisme*, în „Echos d'Orient”, nr. 27, 1928, pp. 257-277; nr. 28, 1929, pp. 19-34, 272-282; nr. 29, 1930, pp. 16-28.

¹² Idem, *Recherches sur l'histoire du monothélisme*, în „Echos d'Orient”, 31, 1928, p. 265.

¹³ A. Grillmeier, *Der Neu-Chalkedonismus*, în „Historisches Jahrbuch”, 77, 1958, p. 158.

¹⁴ Ch. Moeller, *Le chalcédonisme et le néochalcédonisme en Orient de 451 à la fin du VI-ème siècle*, în „Das Konzil von Chalkedon”, vol. I, Würzburg, 1951, pp. 637-720.

să facă o sinteză între teologia Sfântului Chiril al Alexandriei și teologia Calcedonului, folosindu-se de concepția Sfântului Dionisie Pseudo-Areopagitul. Teodor de Faran este considerat principalul inspirator al monoenergismului¹⁵.

Problematica monotelismului și relațiile dintre Biserică și statul bizantin au fost tratate într-o serie de lucrări de sinteză apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Merită să amintim lucrările lui Charles Diehl¹⁶, fondatorul școlii de bizantinologie franceze, Jules Pargoire¹⁷, lucrarea de istoria dogmelor a lui J. Tixeront¹⁸ și excelenta sinteză a lui Louis Bréhier și René Aigrain¹⁹. Mai recent, Bernard Sesboué și Joseph Wolinski i-au consacrat crizei monoenergismului și monotelismului un scurt capitol în lucrarea lor de istoria dogmelor²⁰. Problematika relațiilor dintre Biserică și stat este abordată de către Gilbert Dagron, în valoroasa lui sinteză *Empereur et prêtre. Étude sur le « césaropapisme » byzantin* (Éditions Gallimard, Paris, 1996).

Cercetătorul J. F. Haldon a consacrat un capitol din valoroasa sa monografie relațiilor dintre Biserică și statul bizantin în secolul al VII-lea²¹. Una dintre ultimele monografii consacrate monotelismului îi aparține cercetătorului german Friedhelm Winkelmann²². Același cercetător german a reunit într-un studiu publicat în 1987 toate documentele și bibliografia critică referitoare la monoenergism și monotelism²³. De asemenea, Christian Lange a studiat premisele monoenergismului și monotelismului²⁴. Cercetarea lui Lange se întemeiază pe analiza izvoarelor grecești, latine și siriace. Cercetătorul german își concentrează atenția asupra politicii de unire

¹⁵ W. Elert, *Der Ausgang der altkirchlichen Christologie. Eine Untersuchung über Theodor von Pharan und seine Zeit als Einführung in die Dogmengeschichte*, Berlin, 1957.

¹⁶ Charles Diehl, *Études sur l'administration byzantine dans l'exarchate de Ravenne (568-751)*, Éd. Ernest Thorin, Paris, 1888, pp. 368-417; Idem, *L'Afrique byzantine. Histoire de la domination byzantine en Afrique (533-709)*, Éd. Ernest Leroux, Paris, 1896, pp. 503-517.

¹⁷ J. Pargoire, *L'Église byzantine de 527 à 847*, deuxième édition, Paris, 1905.

¹⁸ J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'Antiquité chrétienne*, vol. III: *La fin de l'Âge patristique (430-800)*, Paris, 1924, pp. 160-188.

¹⁹ Louis Bréhier, René Aigrain, *Grégoire le Grand, les États barbares et la conquête arabe (590-757)*, în Augustin Fliche, Victor Martin (éd.), *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, t. V, Bloud & Gay, Paris, 1938.

²⁰ Bernard Sesboué, Joseph Wolinski, *Histoire des dogmes*, vol. I: *Le Dieu du salut*, Éd. Desclée, Paris, 1994, pp. 428-442.

²¹ Haldon, *Byzantium*, pp. 297-323.

²² Friedhelm Winkelmann, *Der monenergetisch-monotheletische Streit*, Berliner Byzantinische Studien, 6, Peter Lang, Frankfurt, 2001.

²³ Idem, *Die Quellen zur Erforschung des monenergetisch-monotheletischen Streites*, în „Klio”, 69, 1987, pp. 515-559.

²⁴ Christian Lange, *Mia Energeia. Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heraclius und des patriarchen Sergius von Constantinopel*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012.

religioasă promovată de către împăratul Heraclie și patriarhul Serghie al Constantinopolului²⁵. Din rațiuni de deontologie profesională menționăm că am publicat o versiune sintetică a textului prezentei lucrări în volumul colectiv intitulat *Imperium et Sacerdotium. Dinamica raporturilor Biserică-Stat în Imperiul Romano-Bizantin (306-867)*, apărut în anul 2015 la editura Astra Museum din Sibiu²⁶.

Trebuie să menționăm aici lucrările lui Jan Louis van Dieten²⁷ și Erich Caspar²⁸. Lucrarea lui van Dieten ne prezintă activitatea patriarhilor care s-au succedat pe scaunul patriarhal al Constantinopolului de-a lungul secolului al VII-lea, în timp ce lucrarea lui E. Caspar ne furnizează informații despre pontifii romani ai secolului al VII-lea.

Teologul ortodox John Meyendorff i-a consacrat monotelismului un capitol în lucrarea sa *Unité de l'Empire et divisions des Chrétiens*, traduction de l'anglais par Françoise Lhoest, Les Éditions du Cerf, Paris, 1993. În literatura de specialitate românească, problema originii, evoluției și combaterii ereziei monotelite a fost abordată de către Viorel Ioniță²⁹.

Reacția ortodoxă împotriva monoenergismului a venit din partea Sfântului Sofronie al Ierusalimului căruia cardinalul Christoph von Schönborn i-a consacrat lucrarea *Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară*³⁰. Lucrarea cardinalului von Schönborn constituie o adevărată radiografie a vieții și operei marelui ierarh ierusalimitean. Printre altele, autorul realizează o excelentă sinteză a concepției dioenergetice a Sfântului Sofronie al Ierusalimului. O nouă ediție a *Scrisorii sinodale* a Sfântului

²⁵ *Ibidem*, pp. 531-614.

²⁶ Vezi, Remus Feraru, *Biserică și stat în secolul al VII-lea: de la Heraclie până la Constantin al IV-lea (610-685)*, în Pr. Prof. Dr. Nicolae Chifăr, Dr. Dragoș Boicu (coord.), *Imperium et Sacerdotium. Dinamica raporturilor Biserică-Stat în Imperiul Romano-Bizantin (306-867)*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2015, pp. 333-400; Idem, *Biserică și stat în perioada anarhiei politice: de la Iustinian al II-lea până la Anastasie al II-lea (685-715)*, în Pr. Prof. Dr. Nicolae Chifăr, Dr. Dragoș Boicu (coord.), *Imperium et Sacerdotium. Dinamica raporturilor Biserică-Stat în Imperiul Romano-Bizantin (306-867)*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2015, pp. 401-433.

²⁷ Jan Louis van Dieten, *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. Bis Johannes VI. (610-715)*, Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1972.

²⁸ Erich Caspar, *Geschichte des Papsttums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft. Das Papsttum unter byzantinischer Herrschaft*, vol. II, Verlag von J. C. B. Mohr, (Paul Siebeck), Tübingen, 1933.

²⁹ Diac. Asist. Viorel Ioniță, *Sinodul al VI-lea ecumenic și însemnătatea lui pentru ecumenismul actual*, în „Studii Teologice”, nr. 5-8, 1978, pp. 357-486.

³⁰ Christoph von Schönborn, *Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară*, apărută cu binecuvântarea ÎPS Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, ediție îngrijită de Octavian Gheorghie Gordon, Ed. Fundației Anastasia, București, 2007.

Sofronie, însoțită de o amplă introducere, de traducere și comentarii, a fost publicată de către cercetătoarea Pauline Allen³¹.

Cercetarea disputei monotelismului implică studierea biografiei și operei Sfântului Maxim Mărturisitorul care a contribuit din plin la combaterea acestei erezii. Principalul document care ilustrează concepția dioenergetică și diotelită maximiană este disputa teologică între Sfântul Maxim Mărturisitorul și fostul patriarh Pyrrhus care are loc în iulie 645 la Cartagina. O analiză pertinentă a dialogului Sfântului Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus ne-o oferă părintele Ioan I. Ică în studiul său *Probleme dogmatice în Dialogul Sfântului Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus*³². Părintele Prof. Dr. Ioan G. Coman realizează o remarcabilă expunere a hristologiei Sfântului Maxim Mărturisitorul, în cadrul căreia este dezvoltată concepția dionenergetică și diotelită maximiană³³.

Teologia dioenergetică și diotelită a Sfântului Maxim Mărturisitorul a fost preluată de Conciliul de la Lateran din 649. De altfel, Sfântul Maxim a participat activ la ședințele acestui conciliu. Activitatea Sfântului Maxim Mărturisitorul în cadrul conciliului de la Lateran a fost evidențiată de către E. Caspar³⁴ și R. Riedinger³⁵.

Lucrările Sinodului al VI-lea ecumenic au constituit obiectul monografiei foarte bine documentate a lui Ch. J. Hefele³⁶, la care se adaugă lucrarea mai recentă aparținând lui F. X. Murphy și P. Sherwood³⁷. Sinodul al VI-lea ecumenic a constituit subiectul tezei de doctorat a părintelui Viorel Ioniță³⁸.

Politica religioasă a împăratului Iustinian al II-lea a fost marcată de convocarea Sinodului II Trulan sau *Quinisextum* (691/692) care a făcut

³¹ Pauline Allen, *Sophronius of Jerusalem and Seventh-Century Heresy. The Synodical Letter and other documents*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

³² Ioan I. Ică, *Probleme dogmatice în Dialogul Sfântului Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1960, pp. 350-373.

³³ Pr. Prof. Ioan G. Coman, „Și Cuvântul trup S-a făcut”. *Hristologie și mariologie patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993, pp. 271-291.

³⁴ E. Caspar, *Die Lateransynode, von 649*, în „Zeitschrift für Kirchengeschichte”, 1932, pp. 75-137.

³⁵ R. Riedinger, *Aus den Akten der Lateran-Synode von 649*, în BZ, 69, 1976, pp. 17-38; Idem, *Grammatiker-Gelehrsamkeit in den Akten der Lateran Synode von 649*, în „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik”, 25, 1976, pp. 57-61; Idem, *Die Lateransynode von 649 und Maxim der Bekenner*, în F. Heinzer, Christoph von Schönborn (éd.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confessor*, Fribourg (Suisse), 1982, pp. 111-121.

³⁶ Ch. J. Hefele, H. Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. III/1, Éd. Letouzey et Ané, Paris, 1909.

³⁷ F. X. Murphy și P. Sherwood *Constantinople II et III*, Paris, Éd. Orante, 1974.

³⁸ Diac. Asist. Viorel Ioniță, *Sinodul al VI-lea ecumenic și însemnătatea lui pentru ecumenismul actual*, în „Studii Teologice”, nr. 5-8, 1978, pp. 357-486.

obiectul studiului lui V. Laurent³⁹ și mai recent a monografiei lui Heinz Ohme⁴⁰. De asemenea, politica lui Iustinian al II-lea față de scaunul pontifical a fost tratată de către F. Görres⁴¹. Politica religioasă a lui Iustinian al II-lea a făcut obiectul monografiei lui Constance Head, *Justinian II of Byzantium*, The University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee and London, 1972.

³⁹ V. Laurent, *L'œuvre canonique du concile in Trullo (691-692), source primaire du droit de l'Église orientale*, în REB, 23, 1965, pp. 7-41.

⁴⁰ Heinz Ohme, *Das Concilium Quinisextum und seine Bischofsliste. Studien zum Konstantinopeler Konzil von 692*, Walter de Gruyter, Berlin, New-York, 1990.

⁴¹ Franz Görres, *Justinian II und das römische Papsttum*, în BZ, 17, 1908, pp. 432-454.

Index

Index de nume de persoane*

A

- Abd al-Malik calif arab 120, 121, 122
Abderachman fiul lui Chaledos 117.122
Aboûnâkî 63.133
Acachie, patriarh al Constantinopolului 49, 50
Adam 18
Adrian I, papă 299
Agapet, papă 14
Agapius de Maboûg istoric, 146
Agathon, diacon și bibliotecar, 301, 303
Agathon, papă (678-681) 196.319, 244, 245, 246, 251, 252, 254, 257, 258, 259, 265, 267.112, 270, 329
Agathon, susținător al ducelui Petru 305
Agilulf, rege, (590-616) 37, 38, 100
Ahura-Mazda 141
Alboin, rege (560-572) 32
Al-Harith filarh 62, 65, 65.140, 67
Al-Mundhir filarh 62, 67, 73
Amaury, patriarh latin al Antiohiei 268
Ambrozie episcop al Mediolanumului 13, 253
Amr ibn al-As comandant arab 111, 112, 113, 114, 115, 115.112, 115.113, 201
Anastasia al II-lea împărat (713-715), 14.3, 123, 136.57, 273, 306, 313
Anastasia Apocrisiarul 22.32, 23, 230, 232.148, 240,
Anastasia Bibliotecarul 18, 269
Anastasia I, patriarh al Antiohiei 64, 64.137
Anastasia Monahul 22.32, 23, 224.112, 230, 232.148, 233, 238, 240
Anastasia Sinaitul, sfântul 267.113
Anastasia, apocrisiar și preot 221
Anastasia al II-lea, arhiepiscopul Antiohiei 63, 64, 125
Anastasia, împărat (491-518) 31, 31.1, 51, 64, 70
Anastasia, patriarh iacobit al Alexandriei 67, 74, 158.147
Anastasia, patriarh al Ierusalimului (participant la Sinodul *Quinisextum*) 282
Anastasia, preot 136
Anastasia, sfântul, *ad Aquas Salvias* 304, 304.144
Andrei 166
Andrei Criteanul, sfântul 205, 269, 302
Antonie, episcop de Hypaipa 252, 254
Apolinarie, episcop de Laodiceea 55, 84, 85, 87, 165, 192.300, 257, 264, 322, 328, 341, 344, 399
Apolinarie, patriarh ortodox al Alexandriei (551-570) 72
Apsimar, drongarul themei kibyrraioților: vezi Tiberius al III-lea, împărat
Arcadie, arhiepiscop al Ciprului 154, 155, 179
Arcadie, împărat (395-408) 344
Ardashir rege persan 108
Arie 165, 320, 322, 328, 339, 344
Arioald, rege longobard 164
Aristomah, duce al Egiptului 71
Ariulf, ducele longobard de Spoleto 37
Arsakidas: vezi Valentin Arsakidas
Artemius: vezi Anastasia al II-lea, împărat
Asparuch, han 119, 120
Assur rege, 140
Atanasie al II-lea, patriarh al Alexandriei (489/490-496) 70
Atanasie Camelarius, patriarh iacobit al Antiohiei (593/595-631) 67, 68, 74, 150.114, 158, 158.147, 159

* Prima cifră din dreptul fiecărui nume face trimitere la pagină iar a doua cifră (aflată după punct) face trimitere la notele de subsol.

Atanasie cel Mare, sfântul 216, 253,
258, 260, 260.87, 342, 347
Atanasie, patrician 254

B

Bahram, general persan 43
Baian, kagan al avarilor (558-605) 35,
36
Balsamon, vezi Teodor
Bar-Daisan 71.161
Bardanes, vezi Philippikos, împărat
Barhebraeus, scriitor iacobit 159, 243.2
Barsaumâ, episcop de Nisibi 45
Basiliscos, uzurpator (475-476) 48, 50
Benedict al II-lea, papă 266, 271
Beniamin, notabil evreu 146
Beniamin, patriarh monofizit al
Alexandriei (626-665) 115, 115.113,
165, 165.179
Bonifaciu, preot, consilier papal 292
Bonosus, comite 63, 63.133, 90, 125,
138
Bonus patriciu 104, 107
Boran, regină persană 161

C

Calandion, patriarh calcedonian al
Antiohiei (481/482-484) 50
Callinic, patriarh al Constantinopolului
293
Callinicos, sirian 118
Callinicus, exarh al Ravennei (597-601)
38, 39
Carol cel Mare, rege franc (768-814)
109
Chaledos: vezi Abderachman
Childebert al II-lea, rege franc (570-
595) 33, 37
Chiril, patriarh al Alexandriei, sfântul
26, 27, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 79, 80,
81, 82, 83, 86, 88, 88.243, 156, 159,
165, 166, 185, 186, 190, 216, 258,
261, 262, 321, 323, 339, 341, 343,
Chosroes I, rege persan 34, 35, 62
Chosroes al II-lea, rege persan (589-628)
19, 43, 68, 100, 100.53, 101, 106, 107,
108, 130, 136, 140, 141, 142.82, 162
Conon, papă (686-687) 280

Conon, episcop monofizit de Tars 66
Constans al II-lea împărat (641-668) 22,
92, 97.36, 103.66, 114, 116, 117, 118,
198, 199, 203, 204, 205, 206, 206.29,
209, 212, 216, 217, 218, 220, 221,
222, 222.103, 226, 227, 228, 229,
230, 230.139, 231, 232, 233, 233.150,
234, 235, 236, 239, 240, 240.188,
241, 242, 242.200, 243, 264, 266,
271, 273, 278, 281, 292, 310, 311,
312, 313, 323, 329
Constantin al III-lea, împărat 90, 91,
91.14, 92, 108, 135, 143, 143.87, 144,
148, 168.192, 199, 200, 200.5, 201,
202, 205, 206.29,
Constantin al IV-lea, împărat (668-685)
92, 93, 93.20, 97, 118, 119, 120, 205,
242, 243, 243.2, 244, 245, 246, 247,
250, 252, 254, 256, 257, 259, 264, 265,
266, 267.112, 269, 270, 271, 273, 277,
278, 282, 302, 312, 341, 345
Constantin al V-lea, împărat (741-775)
288.83
Constantin cel Mare, împărat 13, 42, 90,
94, 95, 101, 105, 130, 143.84, 248,
275, 276, 281, 299, 344
Constantin de Perga
Constantin I, papă (708-715) 268, 269,
290, 294.104, 295, 295.106, 295.107,
296, 296.109, 297, 297.114, 297.115,
297.116, 298, 301, 302, 303, 303.141,
304, 304.142, 304.143, 305, 305.147,
306.152, 307, 307.157, 313
Constantin I, patriarh al Constanti-
nopolului (675-677) 244
Constantin, patrician 254
Constantina, împărăteasă, soția împă-
ratului Mauriciu 36. 21
Cyr, cronicar 73.174
Cyrus episcop de Phasis: vezi Cyrus,
patriarh al Alexandriei
Cyrus, patriarh al Alexandriei (630/631-
642) 20, 20.21, 21, 21.23, 21.24, 21.25,
87, 88, 111, 112, 112.101, 113, 113.107,
114, 115.113, 154, 155, 155.132,
155.133, 155.134, 156, 156.135,
156.137, 156.138, 156.140, 157,
157.141, 157.142, 159, 164, 165,

165.178, 165.179, 165.182, 166, 166.186, 167, 167.188, 167.189, 168, 168.192, 168.193, 169, 169.199, 170, 171, 172.210, 174, 175, 177, 179, 180, 180.246, 195, 195.317, 196.319, 201, 202.13, 218.86, 223, 226, 249, 255, 256, 257, 264, 267, 307, 328, 329, 341, 345
Cyrus, patriarh ortodox al Constantinopolului (705-711) 293, 296, 302

D

Damian, patriarh monofizit al Alexandriei (578-604) 58, 67, 73, 73.174, 74
David 63.133
David, proroc și împărat 341
David calugăr 127
Dimitrie, sfântul 119, 121, 127, 127.7, 128, 129, 278
Dioclețian, împărat 13, 18, 94, 95, 299,
Dionisie de Tell Mahré, patriarh iacobit 267
Dionisie, Pseudo-Areopagitul, sfântul 27, 82, 83, 86, 88.243, 165, 166, 166.187, 167, 174, 174.218, 187, 196.319, 218.86, 249.29
Dionisie, arhiepiscop al Alexandriei 347
Dioscor, patriarh monofizit al Alexandriei 45, 46, 47, 48, 65.142, 69, 192, 185, 264, 322, 328, 339, 345, 374
Dioscor al II-lea, patriarh monofizit al Alexandriei (516-518) 52, 70
Domițian de Melitene
Domninus, patriarh calcedonian al Antiohiei (545-559)
Donus, papă (676-678) 244

E

Efrem, patriarh calcedonian al Antiohiei (527-545) 26, 52, 64, 65.138, 83
Epifania 90
Epifanie, 224.112
Eudochia împărăteasă 90, 134
Eufrași, patriarh al Antiohiei (521-526) 52, 64
Eufroniu, patriarh calcedonian al Antiohiei (521-526) 64

Eugen, episcop monofizit al Seleuciei 66
Eugeniu I, papă (654-657) 229
Eugeniu, Sfântul 205
Eulogius, vezi: Evloghie, patriarh al Alexandriei (581-608)
Eunomie, eretic arian 165, 322, 328
Euprepie, 221
Eusebiu, episcop al Tesalonicului 127
Eustatie din Neapolis 146
Eustatie, stratel 195
Eutihie, cronicar evreu 146, 147
Eutihie, patriarh calcedonian al Constantinopolului (552-565; 577-582) 61, 61.124
Eutihie, eretic monofizit 45, 49, 51, 53, 55, 63, 69, 165, 184, 185, 264, 322, 328, 339, 344, 374
Evagrie Scolasticul, istoric 54.97
Evloghie, patriarh al Alexandriei (581-608) 74, 75, 83, 157
Ezechias, rege 140
Ezras / Ezr, catholicos al Bisericii armene (630-641) 162, 163

F

Fecioara Maria (Maica Domnului) 48, 53, 83, 84, 104, 132, 133, 128, 138, 139, 139.69, 139.72, 140, 142, 143, 190, 192.300, 290, 294, 311, 320, 321, 333, 340, 342
Felix al III-lea, papă 50
Felix, arhiepiscop al Ravennei 295, 303
Filoxene, episcop de Mabboug 50, 51, 53, 70, 81
Flavian al II-lea, patriarh al Antiohiei (498-512) 51
Flavian, patriarh al Constantinopolului 48, 156.139, 262.91, 263.94, 341

G

Gaianos 52, 56, 70, 71, 72
Garmules 34
Gennadius, exarh al Africii (591-598) 34, 38, 39, 40
Ghelasie, papă (492-496) 13, 14.3
Ghenadie, patriarh al Alexandriei 347

Gheorghe Arsas, monofizit egiptean 153
 Gheorghe I, patriarh al Constantinopolului (679-686) 246, 248, 249, 250, 251, 252, 256, 257
 Gheorghe I, patriarh monotelit al Antiohiei 282
 Gheorghe Pisidul 17, 138, 142.82, 143.85
 Gheorghe, diacon și arhivar 255
 Gheorghe, episcop monotelit al Reshainei 23, 23.36, 179, 179.240, 208.43
 Gheorghe, ieromonah 247
 Gheorghe, patriarh al Alexandriei 167.189
 Gheorghe, patriarh al Antiohiei (685-702) 282
 Gheorghe, prefectul (exarhul) Africii 147, 148, 201, 202, 202.13, 202.14, 203, 210, 210.53,
 Gheorghe, preot 206
 Gheorghe Sincelul 18
 Gherman, episcop al Cyzicului, patriarh al Constantinopolului (715-730) 138.68, 268, 299, 302, 307, 314
 Godefroy de Bouillon 109
 Grigorie I, patriarh al Antiohiei (570-593) 62, 64, 64.137
 Grigorie al II-lea, papă (715-731) 295, 297, 298, 299
 Grigorie cel Mare, papă (590-604) 14, 37, 38.26, 39, 127, 241.194
 Grigorie de Nazians, Teologul, sfântul 216, 259, 261, 261.89, 320, 342, 347, 367
 Grigorie de Nyssa, sfântul 190, 347
 Grigorie I, vezi: Grigorie cel Mare, papă (590-604)
 Grigorie, diacon: vezi Grigorie al II-lea papă (715-731)
 Grigorie, exarhul Africii 40, 115, 203, 210, 210.53, 212, 213, 217, 234
 Grigorie, patrician 221, 236, 237
 Grigorie, episcop al Neocezareei, Taumaturgul 347

H

Harmasiu 267
 Heraclionas, împărat 91, 92, 144, 199, 200, 202, 203, 204
 Heraclie, exarhul Cartaginei 40, 89, 90
 Heraclie, împărat (610-641) 17, 19, 20, 22, 25, 28, 41, 44, 75, 87, 89, 90, 91, 94, 96, 97, 97.37, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 112.101, 113, 113.107, 114, 115.112, 115.113, 117, 119, 125, 126, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 137.60, 139, 139.72, 140, 141, 142, 142.82, 143, 143.85, 143.86, 143.87, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 155.134, 156, 157, 158, 159, 160, 160.157, 161, 162, 163, 164, 165.179, 167, 168, 168.192, 175, 177, 179, 180, 188, 189.289, 190, 291, 190.251, 191.296, 192.303, 194, 194.314, 195, 198, 199, 200.5, 208, 209, 210, 213, 217, 220, 226, 228, 231, 234.154, 235, 235.162, 242, 243, 243.2, 266, 267, 271, 299, 300, 309, 310, 311, 312, 317, 328
 Heraclie, fiul împăratului Constans al II-lea 92, 93.20, 243.2
 Heraclie, fiul împăratului Constantin al IV-lea 271
 Heraclie, fratele împăratului Constantin al IV-lea, vezi: Heraclie, fiul împăratului Constans al II-lea
 Heraclius-Constantin: vezi Constantin al III-lea, împărat
 Holofern 140
 Honoriu, papă (625-638) 20, 21, 21.26, 21.27, 22, 22.28, 154.128, 155.134, 166, 169.199, 170, 170.201, 170.203, 170.204, 171.207, 172.211, 172.212, 176, 176.223, 177, 178, 178.234, 179, 180, 180.246, 180.247, 181, 181.250, 182, 188, 189, 190.295, 191.296, 191.297, 191.298, 193, 196, 198, 199, 216, 219, 86, 226, 230, 245, 249, 255, 256, 257, 264, 266, 283, 291, 302, 312, 313, 341
 Hormizd al IV-lea, rege persan 35, 42, 43
 Hristofor, duce al Romei 305

Hristofor al II-lea Apahuni, catholicos al Bisericii armene (628-630) 162

I

Iacob, fratele Domnului 357

Iacob 148

Iacob Baradai 46, 60, 60.117, 65, 65.142, 66, 66.148, 67, 68, 73, 73.174

Ibas din Edessa 58, 166, 192, 323, 339, 345

Ioan Botezătorul, sfântul 371

Ioan al III-lea de Nikiu/Nikiou, patriarh monofizit al Alexandriei (505-516) 70

Ioan al III-lea, catholicos calcedonian al Armeniei 78, 163.169

Ioan al II-lea, catholicos al Armeniei (557-574) 70, 78

Ioan al II-lea, patriarh monofizit al Alexandriei (496-505) 70

Ioan al IV-lea Postitorul, patriarh al Constantinopolului (582-595) 62

Ioan al IV-lea, papă (640-642) 189, 198, 199, 200, 205, 206

Ioan al V-lea, papă (685-686) 279, 280.29

Ioan al VI-lea, papă (701-705) 293, 305, 305.151

Ioan al VII-lea, papă (705-707) 290, 293, 294, 295, 297.113

Ioan al VIII-lea, papă (872-882) 299

Ioan al V-lea, patriarh al Constantinopolului (669-675) 205, 205.24, 244

Ioan al VI-lea, patriarh al Constantinopolului (712-715) 269, 291, 302, 306, 307

Ioan Askonaghos, filosof aristotelic din Constantinopol 58

Ioan Commentiolus 60

Ioan Cubicularul 201, 201.9, 202, 203, 210.53

Ioan de Cizic egumen 149

Ioan de episcop monofizit de Tella 64, 65, 65.138

Ioan de Nikiou, cronicar 19, 113.108, 114

Ioan Egheotul 165

Ioan Gură de Aur, arhiepiscop al Constantinopolului, sfântul 23.38, 353, 357

Ioan Maron, sfântul 159, 267, 268,

Ioan Milostivul, patriarh calcedonian al Alexandriei (610/611-619/620) 75, 75.182, 76, 101, 102

Ioan Moshu 169.198

Ioan Philoponos 58

Ioan Rizokopos, exarh al Ravennei 295, 296

Ioan Scolasticul, patriarh al Constantinopolului (565-567) 26, 60, 61, 83

Ioan Seismos, prefectul Constantinopolului 136

Ioan, arhiepiscop al Ciprului 300, 301, 359, 360

Ioan, arhiepiscop al Tesalonicului 127, 127.7, 128, 129

Ioan, diacon 168

Ioan, diacon / *Papas Ioannakis* 136.57

Ioan, episcop al Efesului, cronicar († 595 sau 596) 31.1, 54, 54.96, 59, 60, 60.117, 65

Ioan, episcop al Filadelfiei (în Arabia) 160, 161

Ioan, episcop de Skythopolis 83

Ioan, episcop de Porto, legat papal 292

Isaac, exarh al Ravennei 164, 196

Isaia, mitropolit al Edessei 158

Ishôyabh al II-lea, catholicos al Bisericii persane (628-643) 157, 158, 161

Iulian, episcop de Halicarnas 52, 53, 64, 70, 71, 71.161

Iustin I, împărat (518-527) 51, 52, 54, 59, 64, 70

Iustinian al II-lea, împărat (685-695; 705-711) 29, 92, 93, 95, 98, 120, 121, 122, 123, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 280.29, 281, 287, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300.126, 301, 304, 305, 312, 313

Iustinian, fiul lui Constantin al IV-lea 266, 271

Iustinian I, împărat (527-765) 14, 17, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 43, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61.124, 64, 65, 65.140, 66, 71, 72, 82, 83, 87, 88, 105, 126, 132, 132.36, 133.41, 146, 193, 241, 282, 292, 309, 310

K

Khalid, general arab 189
Komitas, catholicos al Bisericii armene (611-628) 162
Kovrad-Schiroes, rege persan 108, 157
Kyros Egheotul 165
Kyros vezi Cyrus, patriarh al Alexandriei

L

Leon, strategul themei Anatolikon: vezi Leon al III-lea Isaurul, împărat (717-741)
Leon al III-lea Isaurul, împărat (717-741) 123, 314
Leon al II-lea, papă (682-683) 265, 266, 269, 269.127, 270
Leon I cel Mare, papă (440-461) 49, 50, 51, 74, 156, 156.139, 157, 158, 185, 186, 186, 231, 249, 258, 261, 262, 341, 342
Leon I Tracul, împărat (457-474) 47, 48
Leon al V-lea, împărat 18
Leontie, episcop de Neapolis (în Cipru) 75, 102
Leontius prefect al Constantinopolului, 136
Leonțiu al Ierusalimului, călugăr 26, 83
Leonțiu din Bizanț 79, 80, 84, 86
Leonțiu, împărat (695-698) 122, 123, 293
Leonțiu, strategul themei Hellada: vezi Leonțiu, împărat (695-698)
Leovigild, rege vizigot (568/573-586) 34
Longin, episcop al nobazilor 73
Luca, sfântul, Apostol și Evanghelist 373

M

Macarie I, patriarh al Antiohiei 244, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 264.101, 265, 301, 341, 345
Macedonie, episcop al Constantinopolului (351-360) 165, 322, 339, 344
Macedonie, patriarh al Antiohiei 195, 233
Macedonie, patriarh calcedonian al Constantinopolului (496-511) 51
Mahomed 109
Mani 71.161
Manuel, general bizantin 114, 115, 115.112
Marcian, împărat (450-457) 44, 46, 47, 344

Marcion 71

Marin preot cipriot 153
Maris, episcop de Ardaschir 58, 339
Martin I, papă (649-655) 20, 22, 23, 23.38, 160, 207, 221, 222, 222.103, 222.104, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 232.148, 233, 233.151, 235, 240, 245, 292, 312
Martin, diacon (apocrisiar): vezi Martin I, papă (649-655)
Martina, împărăteasă 90, 91, 91.14, 92, 108, 134, 135, 160, 199, 200, 200.5, 202, 202.13, 203, 204
Martiriu, patriarh al Ierusalimului 47, 50
Marwan al II-lea, calif 268
Matei, sfântul, Apostol și Evanghelist 357, 373
Mauriciu, împărat (582-602) 35, 36, 36.21, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 42.47, 43, 44, 62, 78, 89, 94, 96, 100, 100.53, 163.169
Maxim Mărturisitorul, sfântul 20, 22, 23, 23.38, 24, 28, 29, 88, 147, 149, 150, 153, 167, 168.194, 169, 169.199, 172, 173, 173.216, 174, 175, 175.221, 179, 179.240, 181.250, 189.288, 189.289, 194, 196, 197, 201, 202, 203, 207, 208, 208.43, 208.45, 209, 209.51, 210, 210.53, 211, 211.62, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 222, 222.104, 223, 223.107, 224.112, 226, 229, 230, 232, 232.148, 233, 234, 235, 235.162, 236, 237, 238, 239, 240, 253, 259, 263, 264, 264.101, 268, 290, 311, 312
Melchisedec, rege și preot 234, 237, 238.177
Menas 165
Mihail Exabulitis, monah 22
Mihail Sirianul, patriarh iacobit al Antiohiei (1166-1199), cronicar 19, 20, 68, 130, 150.114, 158, 159, 267.112
Mina, patriarh al Constantinopolului (536-552) 56, 72, 88, 155.130, 156, 156.138, 249
Mizez (Mžëž) Gnouni, guvernatorul Armeniei 163

Modestus, patriarh al Ierusalimului (+631) 76, 101, 160
Moise al II-lea, catholicos monofizit de Dvin 78, 163.169
Moise profet 140
Movsēs II Elivardec'i, catholicos al Bisericii armene 162.166
Muawija, general și calif arab 19, 116, 117, 118, 189, 227, 231
Muhammad guvernatorul Armeniei 122

N

Nabucodonosor 140
Nabuzaradan 140
Narses 33, 56, 71, 72
Nephalius 83
Nerseh Kamsarkan, guvernator al Armeniei (689-693) 121
Nerses al III-lea, catholicos al Bisericii Armeniei (641-661) 78, 116, 232
Nestorie 49, 51, 55, 163, 165, 166, 184, 192, 194, 195.314, 258, 322, 323, 328, 339, 341, 344, 345, 347
Nicetas prefectul Egiptului 74, 75, 76, 90, 135.52
Nicetas, patriciu 101, 102
Nichifor, patriarh al Constantinopolului (806-815) 18, 19

O

Olimpiu, exarh al Ravennei 227, 228
Omar, calif 111, 169.198, 188
Optatus, episcop de Mileve 13
Origen 58, 322, 328, 339, 345
Oromazdes 106
Ozhman, calif 117

P

Papas Ioannakis: vezi Ioan, diacon
Pavel, sfântul, Apostol 187, 205, 304, 368
Pavel al II-lea, patriarh monotelit al Constantinopolului (641-653) 204, 206, 206.29, 207, 211, 212, 216, 217, 218, 222.103, 223, 226, 228, 229, 231, 232, 233, 233.151, 236, 249, 255, 256, 257, 264, 307, 328, 329, 340, 345

Pavel cel Orb (Pavel de Armenia), teolog monofizit 154, 154.130, 155, 155.133, 156, 177
Pavel cel Negru : vezi Pavel, patriarh monofizit al Antiohiei
Pavel din Samosata 328
Pavel Tavenisiotul, patriarh calcedonian al Alexandriei (537-539) 56, 72
Pavel, mitropolitul Efesului 48
Pavel, patriarh calcedonian al Antiohiei (519-521) 52, 64
Pavel, patriarh monofizit al Antiohiei (564-581) 61, 66, 67, 73
Pelagiu al II-lea, papă 39
Perbundos 118
Peroz rege (457-484) 77
Petru, sfântul, Apostol 211, 241, 303,
Petru de Callinicum, patriarh monofizit al Antiohiei (581-591) 67, 73, 73.174, 74
Petru din Apamea 57
Petru Gnafeus (Fullo), patriarh monofizit al Antiohiei 47, 48, 50, 62,
Petru Ilustrul, exarh al Africii 169, 169.199, 207, 209.51, 210, 234, 234.154
Petru Mong, patriarh monofizit al Alexandriei (477-490) 49, 50, 70
Petru, consul 254
Petru, diacon: vezi Petru, patriarh monofizit al Alexandriei
Petru, diacon din Constantinopol 206
Petru, duce al Romei 305, 306
Petru, episcop al Nicomediei 249, 252, 254
Petru, ieromonah și vicar al patriarhiei Alexandriei 248
Petru, patriarh al Alexandriei (participant la Sinodul *Quinisextum*) 282
Petru, patriarh monofizit al Alexandriei (575-577) 67, 73
Petru, patriarh monotelit al Constantinopolului (654-666) 23, 205, 224, 229, 230, 233, 240, 249, 255, 256, 257, 264, 307, 340, 345
Petru, arhiepiscop al Alexandriei, sfântul, martir 347
Phillipikos 208

Philippikos Bardanes, împărat (711-713)
123, 268, 269, 291, 301, 302, 302.133,
303, 304, 305, 306, 307, 313
Phocas, împărat (602-610) 19, 44, 62,
62.131, 63, 63.133, 64, 75, 89, 90,
100, 102, 113, 125, 126, 131
Platon, filosof 84
Platon, exarh al Ravennei 211, 229
Polihroniu, ieromonah 256, 257, 264, 345
Polyeuct, consul 254
Proteriu, patriarh al Alexandriei (+ 457)
46, 47, 70
Pseudo-Pamfil 83
Pyrrhus, egumen: vezi Pyrrhus, patriarh
monotelit al Constantinopolului
(638-641; 654)
Pyrrhus, patriarh monotelit al Constanti-
nopolului (638-641; 654) 20, 28, 88,
153, 172, 173, 173.216, 189.288, 195,
195.317, 196, 196.319, 198, 199, 200,
200.5, 202.13, 203, 204, 204.18,
204.19, 205, 206, 207, 209, 210, 211,
211.60, 212, 213, 217, 222.103, 223,
226, 226.118, 229, 249, 255, 256, 257,
264, 269, 307, 328, 329, 340, 345

R

Richard Inimă de Leu, rege al Angliei
(1189-1199) 109
Roland 109
Roman Melodul 138.68
Romanus, exarh al Ravennei (589-596)
37, 38.26, 39
Rothari, rege longobard 164

S

Sahak al III-lea, catholicos al Bisericii
Armeniei 121
Salomon, episcop de Claneus 249, 252,
254
Samo rege 104
Savva, sfântul 211, 211.62
Schahin, general persan 100, 136
Scharbaraz, general persan 100
Scholasticus, exarh al Ravennei 306
Sebeos, episcop armean 19
Seert, cronicar 161
Serghie Magudan, martor 234

Serghie, patriarh monotelit al Constanti-
nopolului (610-638) 17, 20, 21, 22, 26,
28, 87, 88, 90, 91, 104, 106, 107, 108,
125, 126, 131, 131.30, 132, 133, 134,
135, 136, 137, 137.60, 138, 138.63,
138.68, 139, 140, 142, 152, 152.117,
153, 154, 154.130, 155, 155.133,
155.134, 156, 156.137, 156.138, 157,
159, 161, 164, 167, 168, 169, 169.199,
170, 170.203, 171, 172, 173, 175, 176,
177, 178, 179, 180, 180.246, 180.247,
181, 181.250, 181.254, 182, 183, 188,
189, 189.289, 192, 193, 194, 195,
195.317, 196, 198, 198.326, 199, 205,
210, 211, 216, 219.86, 223, 226, 249,
255, 256, 257, 258, 302, 306, 307, 309,
313, 328, 329, 340, 345
Serghie, diacon: vezi Serghie, patriarh
monotelit al Constantinopolului (610-638)
Serghie, episcop de Ioppe: vezi Serghie,
patriarh monotelit al Ierusalimului
Serghie, patriarh monotelit al Ieru-
salimului 160, 160.158, 161, 223,
Serghie I, papă (687-701) 290, 292,
293, 294, 297, 302, 305, 313
Serghie, magistru 292
Serghie Eukratas 233
Serghie, guvernatorul Palestinei 148
Sergiu de Tella, patriarh iacobit al
Antiohiei 66, 66.148
Sericus, arhidiacon 207
Sever de Asmounein 168
Sever, patriarh monofizit al Antiohiei
(512-518) 45, 50, 51, 52, 53, 55, 55.99,
56, 57, 61, 64, 70, 70.160, 71, 71.161,
71.165, 74.176, 79, 81, 82, 85, 86, 88,
157, 162, 186, 192, 192.301, 195.314,
257, 322, 328, 341, 374
Sever, patriciu, frate adoptiv al împă-
ratului Constans al II-lea 204
Severin, papă al Romei (638-640) 196,
196.321, 198
Simon Magul 265, 355
Sissinius, papă al Romei 294
Smaragdus, exarh al Ravennei (585-589;
603-611) 37, 39, 100
Smbat Bagratuni, guvernator al Armeniei
(693-701) 121

Sofronie, patriarh al Ierusalimului, sfântul 20, 22, 23, 28, 111, 153, 160, 161, 169, 169.198, 169.199, 170, 170.203, 171, 172, 176, 176.224, 176.225, 177, 178, 179, 179.240, 180, 180.245, 180.247, 181, 181.250, 181.254, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 187.277, 188, 189, 189.288, 194, 194.314, 195, 206.30, 209, 209.47, 209.51, 213, 219.86, 222, 255, 262

Strategios 55

Svinthila, rege vizigot (621-631) 34

Ș

Șapor al III-lea rege 76

Ștefan, sfântul, Arhidiacon 353

Ștefan al Dorei, episcop 87, 160, 160.158, 161, 182, 182.257, 206.30, 222, 223

Ștefan al III-lea, patriarh al Antiohiei (742-744) 268

Ștefan Sofistul 73

Ștefan, ieromonah, discipol al patriarhului Macarie al Antiohiei 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 264, 301, 341, 345

Ștefan, ieromonah, legat roman 250

T

Talasia Libianul, egumen 197

Teodelinda, regina 37

Teodor Balsamon, canonist 238.176, 280.30

Teodor „Spudeul” 23.38

Teodor Askidas 58

Teodor, arhiepiscop de Bostra 65

Teodor, episcop de Faran, vezi : Teodor Raithu 26, 27, 83, 87, 88, 88.243, 153, 153.124, 155.130, 167, 167.188, 167.189, 226, 249, 255, 256, 257, 264, 328, 329, 340, 345

Teodor de Sykeon, sfântul 131

Teodor fratele lui Heraclie 146

Teodor Kalliopas (643-645; 653-666) 227

Teodor I, patriarh al Constantinopolului (677-679) 244, 246, 252

Teodor prefect al pretoriului 39

Teodor, prefect augustal 111

Teodor Rștuni 116, 231, 231.143,

Teodor Sincelul 136, 140

Teodor, arhiepiscop al Ravennei 247

Teodor, episcop al Melitenei 251, 252, 254

Teodor, episcop al Mopsuestiei 58, 165, 166, 192, 264.101, 322, 323, 328, 339, 345

Teodor, papă (642-649) 206, 206.30, 207, 211, 212, 216, 217, 221, 222, 222.103, 222.104, 229, 234, 236, 312

Teodor, patriarh iacobit/monofizit al Alexandriei 67, 73, 73.172, 73.174

Teodor, preot din Ravenna 247

Teodor, ucenic al lui Anastasie 221

Teodor, patriarh calcedonian al Alexandriei (+609) 75

Teodor, emisar al împărătesei Martina 202

Teodora împărăteasa 54, 54.96, 55, 55.99, 56, 57, 65, 65.140, 65.141, 71, 72, 72.168

Teodoret, episcop al Cyrului 58, 165, 166, 192, 323, 339, 345

Teodosie „Spudeul” 23.38

Teodosie, fiul împăratului Mauriciu 42, 42.47

Teodosie, monah alexandrin 45, 46

Teodosie, arhiepiscop monofizit al Alexandriei (535-566) 52, 55, 56, 59, 59.117, 65, 65.141, 66, 66.148, 67, 70, 71, 71.165, 72, 72.168, 73, 328

Teodosie, episcop al Cezareei Bithyniei 23, 238, 239

Teodosie al II-lea, împărat 344

Teodosie al III-lea împărat (715-717) 123, 313, 314

Teodosie cel Mare, împărat (379-395) 76, 105, 314, 344

Teodosie din Gangra 23

Teodosie, fratele lui Constans al II-lea 240, 240.188

Teodot, monah și logothet general 278

Teofan Mărturisitorul, sfântul, cronicar 18, 18.5, 18.6, 19, 93.19, 110, 117, 121, 129.24, 131.30, 137, 141, 143.85, 146, 147, 152, 155.134, 167, 168.194, 269

Teofan, patriarh ortodox al Antiohiei (681-684) 267
Teofilact Simocata 38, 42
Teofilact, exarh al Ravennei 305.151
Teofilact, patriarh al Antiohiei (744-750) 268
Tervel, han 123
Themistius din Alexandria 57, 257, 264, 328
Tiberius, fiul împăratului Constans al II-lea 92, 93.20, 242, 243, 243.2
Tiberius, fiul mai mic al împăratului Mauriciu 42, 42.47
Tiberius al III-lea, împărat (698-705) 123, 301.126
Tiberius al II-lea, împărat (578-582) 32, 33, 35, 36, 36.21, 38, 39, 61, 62, 73, 275
Tiberius, fiul cel mic al lui Iustinian al II-lea 296
Tiberius, fratele împăratului Constantin al IV-lea, vezi: Tiberius, fiul împăratului Constans al II-lea
Timotei, arhiepiscop al Alexandriei 347
Timotei al II-lea Salofaciol, patriarh al Alexandriei (477-482) 48, 49
Timotei al III-lea, patriarh monofizit al Alexandriei (518-535) 52, 56, 71
Timotei Elur, patriarh monofizit al Alexandriei (457-460 ; 475-477) 47, 47.70, 48, 49, 70, 81, 162, 328
Toma, patriarh al Constantinopolului (607-610) 131
Toma al II-lea, patriarh al Constantinopolului (667-669) 205, 205.24, 244
Toma, episcop al Aradosului 189

Traianos Patrikios 18
Troilus, prefect 228

V

Vahan Mamikonian 77
Valentin Arsakidas, general armean 203
Vasile cel Mare, sfântul 85, 290, 347, 358, 360, 364, 372, 377
Vasile patriarh
Vasile, episcop al Gortynei (în Creta) 247
Vigiliu, papă (537-555) 88, 155.130, 156, 156.138, 249
Vitalian I, papă (657-672) 229, 230, 230.136, 240, 241, 244, 252

W

William de Tyr arhiepiscop 109

Y

Yazdegerd al II-lea, rege persan (438-457) 77
Yazdin, ministru de finanțe persan 101
Yovhan Mayragomec'i, teolog 162
Yovhannēs Bagaranc'i, anticatholicos al Bisericii armene 162.166

Z

Zaharia, patriarh al Ierusalimului 101, 129, 129.24, 160,
Zaharia, protospătar 292, 293, 313
Zenon, împărat (474-475; 476-491) 45, 49, 50, 51, 70, 77, 220
Zoaras, călugăr 57
Zoilus, patriarh calcedonian al Alexandriei (539-551) 72

Index de nume de locuri*

A

- Acruvium (Kotor) 103
Africa 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 98,
98.42, 115, 123, 147, 148, 201, 202,
202.14, 203, 207, 210, 210.53, 212,
213, 217, 234, 234.154, 351
Africa de Nord 34, 38, 105, 122, 201,
202, 204, 208, 209, 210, 212, 213,
217, 222, 227
Africa Proconsulară 212
Albania 77
Alep 67, 111, 188
Alexandria 20, 21, 26, 27, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 52, 56, 57, 57.109, 58, 59,
64.137, 65, 65.141, 65.142, 66, 66.148,
67, 68, 69, 70, 70.160, 71, 72, 72.168,
73, 74, 74.176, 75, 75.182, 75.183, 76,
79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 88.243, 90,
101, 102, 106, 112, 112.101, 113, 114,
115, 115.113, 130, 150.114, 151, 154,
156, 157, 158.147, 160, 164, 164.178,
165, 165.179, 166, 167, 167.189, 168,
168.194, 169, 169.197, 169.198, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176.224, 177,
178, 179, 180, 180.246, 185, 186, 190,
192, 195, 196.319, 197, 197.326, 200,
201, 202.13, 203, 216, 218.86, 223,
226, 234, 234.154, 248, 249, 255, 256,
257, 262, 263, 267, 282, 291, 307, 328,
341, 345, 347
Aman 121
Amastris, insula 293
Amathos 75
Amida (Diarbekir) 52, 60.117, 66, 100
Amorion 116
Anglia 245
Antiohia 20, 26, 45, 47, 48, 50, 51, 52,
53, 55, 56, 57, 61, 62, 62.131, 63,
63.133, 63.134, 64, 65.138, 66, 66.148,
67, 68, 70, 70.160, 71, 71.161, 73, 74,
74.176, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 100,
101, 111, 125, 125.2, 129, 131,
150.114, 151, 157, 158, 158.147, 159,
160, 162, 180, 186, 188, 192, 192.301,
195, 195.314, 226.118, 233, 244, 246,
248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255,
256, 257, 264.101, 265, 267, 268, 282,
291, 301, 301.127, 341, 353, 359
Antiohia Siriei 346
Apameea 57, 58, 100, 111, 188
Arabia 65, 67, 88, 147
Arabissos 108
Arados 189
Ardaschir 58
Armenia 34, 35, 45, 59, 62, 63, 76, 77,
78, 96, 100, 101, 107, 108, 111, 115,
116, 120, 121, 122, 130, 143.88, 150,
154, 157, 162, 162.166, 163, 163.169,
177, 217, 231, 232, 233, 233.150
Armenia Mare 116
Armîniya 122
Asia Mică 34, 45, 65, 94, 96, 97, 98, 99,
101, 102, 104, 107, 110, 111, 114,
115, 116, 117, 118, 123, 203, 209,
276, 281, 304
Asia 52, 60.117, 150, 252
Atena 247
Attalia 121
Attica 295
Aventin, colina 211, 211.62
Azat, râu 78, 162.166
Azerbaidjan 122
- ### B
- Babylon 111, 112, 113.107, 113.108, 200
Balcani 36, 37, 94, 103, 104, 110, 117,
119, 120, 126, 136, 276, 281, 304

* Prima cifră din dreptul fiecărui nume face trimitere la pagină iar a doua cifră (aflată după punct) face trimitere la notele de subsol.

Basarabia 119
 Benevento 33, 37
 Beroea (Alep) 161
 Bithynia 121, 281
 Bizanț 13, 15, 17, 18, 19, 20, 25, 34, 36,
 37, 59, 64, 68, 77, 78, 79, 80, 84, 86,
 89, 100, 104, 105, 107, 108, 109, 110,
 111, 114, 116, 117, 118, 119, 120,
 121, 123, 124, 126, 129, 130, 141,
 144, 145, 148, 150, 151, 158,
 162.166, 188, 198, 199, 206.29, 209,
 227, 231, 243, 275, 276.15, 293, 294,
 300.126, 309, 314
 Bizya 23, 238
 Boemia 104
 Bosfor 100, 104, 108, 116, 118
 Bostra 65
 Bruttium 277, 278
 Butua (Budva) 103
 Byzacene 212, 222

C

Cairo 111
 Calabria 271, 277
 Calcedon 26, 27, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 51, 52, 54, 54.97, 56, 57, 59, 61,
 62, 63, 64, 65.141, 68, 69, 70, 72,
 72.168, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 87,
 88.243, 100, 101, 110, 113, 116, 121,
 136, 150, 151, 152, 152.116, 153, 158,
 159, 163, 163.169, 167, 168, 169, 184,
 190, 203, 205, 224, 231, 248, 252, 258,
 260, 262, 264, 266, 267, 267.112, 291,
 300, 307, 322, 339, 341, 346, 359
 Callinicum 60, 64, 67, 73, 74
 Câmpia Munteniei 35
 Câmpia Padului 32, 100
 Cappadocia 36, 52, 100, 101, 107, 116
 Caria 52, 71.161
 Carpați 104
 Cartagina 115
 Caucaz 23, 62, 77, 107, 119, 240
 Cezareea Cappadociei 100, 101
 Cezareea Palestinei 71.161, 101, 106,
 116, 144.90
 Chersones (Crimeea) 48, 122, 123, 221,
 228, 233.151, 293, 295
 Chrysopolis (Skutari) 93, 208

Cilicia 63.133, 97, 101, 282
 Cilicia Secunda 52
 Cipru 75, 76, 102, 116, 120, 121, 154,
 155, 179, 222, 227, 300, 300.126,
 301, 301.126, 301.127
 Cirenaica 113, 201
 Claneus 249, 252, 254
 Constantina 35, 64
 Constantinopol 13, 17, 18, 19, 20, 21,
 22, 23.38, 24, 28, 31, 32, 33, 35, 36,
 37, 38.26, 39, 41, 42, 44, 46, 47, 48,
 49, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
 60.117, 61, 61.124, 62, 65, 65.141, 66,
 67, 72, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 87, 88,
 89, 90, 91, 92, 94, 97, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 107, 108, 109, 112, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124,
 125, 126, 128, 130, 131, 131.30, 132,
 133, 134, 135, 135.52, 136, 137, 138,
 138.63, 138.68, 139, 139.69, 139.72,
 140, 143, 143.85, 144, 145, 148, 150,
 152, 153, 155.130, 156.137, 156.139,
 159, 164, 167, 168, 170, 172, 176,
 176.224, 177, 179, 180, 180.246,
 180.247, 181, 181.250, 189, 189.288,
 192, 193, 194, 195, 195.317, 196, 199,
 200, 201, 202, 202.13, 203, 204,
 204.19, 205, 207, 208, 209, 210, 211,
 212, 213, 216, 217, 218, 219.86, 221,
 222, 222.103, 223, 226, 226.118, 227,
 228, 229, 230, 231, 232, 232.148,
 233, 236, 238, 239, 240, 241, 243,
 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251,
 252, 254, 255, 256, 257, 260, 262,
 264, 264.101, 265, 267.112, 268, 269,
 269.127, 270, 277, 278, 279, 280,
 280.29, 280.31, 282, 291, 292, 293,
 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301,
 302, 303, 304, 306, 307, 309, 311,
 312, 314, 322, 328, 339, 340, 359,
 360
 Cordoba 34
 Corint 247
 Creta 205, 247, 282, 302
 Crimeea 48, 221, 228, 233.151
 Croația 104
 Ctesiphon 35, 101, 108, 129, 130, 160,
 161

Cyr 58, 165, 192
Cyzic 118, 121, 300, 300.126, 301,
301.126, 302, 307

D

Damasc 101, 111, 129, 169.198, 189
Dara 35, 43, 100
Dastagerd 108
Delta Dunării 119
Derkos 56, 72
Djazîr 122
Dora 87, 160, 160.158, 161, 182,
182.257, 206.30, 222, 223
Drava 104
Dunăre 33, 35, 36, 43, 89, 94, 119, 120
Dvin 78, 107, 111, 111.98, 116, 162.166,
163.169, 231, 231.143, 232
Dyrrachium 103

E

Edessa 45, 58, 64, 65, 100, 146, 147,
158, 166, 175, 192
Efes 31.1, 48, 54, 54.96, 59, 60, 60.117,
65, 227, 249, 262, 301, 301.127, 322,
323, 339, 360
Egipt 19, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53,
55, 56, 57, 59, 62, 62.131, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 70.160, 71, 72, 73,
73.172, 74, 75, 76, 82, 90, 102, 105,
108, 110, 111, 112, 112.101, 113,
113.107, 114, 115, 115.113, 125,
125.2, 130, 135.52, 141, 147, 150,
151, 153, 154, 157, 158.147, 160,
163, 164, 165.178, 168, 169.198, 198,
200, 201, 202.13, 208, 209.47, 213,
217, 234, 234.154, 243, 267
Egiptul de Sus 115.113, 165
Elvira (Spania) 284.51
Emesa 101, 129, 159
Ennaton, mănăstire în Egipt 67, 74,
158.147
Epir 118, 282
Eufrat 35, 60, 64, 68, 100, 130, 151.114
Eukratas, mănăstire 169.198, 209

F

Faran 26, 27, 83, 87, 88, 153, 153.124,
155.130, 167, 167.188, 167.189, 226,
249, 255, 256, 257, 264, 340, 345

Filadelfia (Amman) 160, 161
Frigia 116

G

Galatia 249
Galilee 147
Gallia 222, 245
Gandzak (Tabriz) 107
Gangra 23, 46, 48, 346
Gaza 111
Golgotha 101
Grecia 36, 98, 103, 105, 120, 282
Gruzia, 155.134
Gubba Barraya, mănăstire 67

H

Hamadhan 78
Heathfield 245
Heliopolis 111
Hellespont 300, 301
Herakleea 103
Hierapolis (Mabboug) 50, 53, 159
Hieria 108
Hrazdan, râu 78, 162.166
Hypaipa 252, 254

I

Iader (Zadar) 103
Iberia (Georgia) 77, 120
Ierusalim 20, 22, 23, 23.36, 26, 28, 46,
47, 50, 51, 76, 83, 88, 101, 106, 107,
108, 109, 109.90, 111, 129, 129.24,
130, 135, 135.52, 140, 141, 146, 147,
148, 151, 153, 158, 160, 160.158,
161, 162, 163, 169, 169.198, 176,
176.224, 178, 179, 179.240, 180,
180.247, 181, 181.250, 182, 188, 195,
198, 205, 206.30, 209, 213, 228, 247,
255, 257, 277, 282, 291, 311
Illyricum 42, 102, 104, 282
Imperiul Ahemenizilor 102, 141
Imperiul Bizantin 15, 22, 25, 33, 34, 44,
50, 76, 78, 82, 89, 100, 102, 105, 107,
109, 110, 115, 129, 136, 141, 152,
163, 213, 231, 266, 277, 281, 311
Imperiul Persan 34, 129, 130, 158
Imperiul Roman 13, 31, 32, 33, 34, 42,
43, 49, 76, 126.5

Imperiul Roman de Apus 115
Imperiul Sassanid 79
Ioppe (Jaffa) 160.158
Jordan 111, 129.24
Isauria 282
Israel 146, 369
Italia 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42,
42.47, 71, 98, 100, 118, 164, 210, 217,
222, 227, 231, 241, 245, 271, 292, 293,
313

J

Justiniana Prima (Caričin Grad) 102

K

Karin / Garin (Theodosiopolis) 100, 163
Kea, insula 295
Kephallonia 121
Kerala 46
Kodori, râu 240
Kos 116

L

Laodiceea 63, 84, 192.300, 257, 346
Lateran 20, 24, 29, 87, 160, 160.158,
182.257, 194.313, 195, 196, 211.62,
216, 218, 221, 222, 223, 223.109,
224, 224.112, 226, 227, 230, 232,
233, 235, 245, 259, 262, 263, 264,
293, 304, 312
Lazica 104, 108, 155, 155.134, 164,
177, 226.118, 240
Liban 121, 343
Libia 38, 49, 351
Lucania 277, 278
Lycia 116
Lyssus (Liš) 103

M

Mabboug (Hierapolis) 50, 51, 53, 70,
81, 159
Macedonia 103, 105, 117, 120, 282
Mar Romanus (Casion) mănăstire 66
Mardin 100
Marea Adriatică 94, 103, 104
Marea de Marmara 97, 118
Marea Egee 97, 102
Marea Mediterană 98, 114, 198

Marea Neagră, 119, 155.134
Marea Tireniană 42, 42.47
Martyropolis 43, 76
Mauretania 212, 222
Mecca 109
Medina (Yathrib) 109
Melitene 20, 62, 251, 252, 254
Melitina 66
Mesopotamia 35, 42, 43, 45, 65, 66,
100, 108, 111, 115, 125.2, 130, 150,
157, 231
Milano 32, 245
Milano (Mediolanum) 253
Moesia Inferior 120
Mopsuestia 58, 165, 166, 192, 264.101,
322, 339, 345
Moravia 104

N

Naissus (Niš) 102
Napoli 33, 37, 295
Nazians 261.89
Nea Iustinianopolis 300, 301
Neapolis 75, 101, 146
Niceea 44, 248, 296, 322, 339, 340,
344, 346
Nicomedia 44, 249, 252, 254, 290, 296,
297, 304
Nikiou 19, 113.108, 114
Nikopolis 121
Nil 111, 200
Ninive 108
Nisibi 45
Noua Romă, vezi: Constantinopol
Nubia 73
Numidia 212, 222, 234
Nyssa 190, 347

O

Occident 31, 32, 34, 38, 41, 42, 118,
196, 199, 240, 241.194, 242, 243,
245, 292
Onglos (Oglos) 119
Orient 33, 34, 36, 37, 43, 44, 45, 46, 52,
62, 62.131, 63, 63.133, 68, 69, 70, 74,
94, 100, 102, 106, 111, 114, 117, 120,
125, 125.2, 129, 130, 136, 145, 150,
151.114, 152, 158, 164, 175, 182,

189, 195, 198, 208, 221, 227, 231,
241.194, 243, 276, 298, 301, 304,
309, 310, 312, 313, 341
Orientul Mijlociu 114, 188, 198
Otrante 295

P

Paflagonia 46, 48
Palestina 45, 49, 50, 52, 62, 62.131, 65,
70, 75, 100, 101, 102, 108, 110, 111,
112, 113, 115, 125, 125.2, 129,
129.24, 130, 147, 148, 150, 154, 157,
160, 169.198, 176, 188, 189, 195,
198, 208, 209, 209.47, 211.62, 223,
231, 243, 282
Pamphylia 118, 121
Pannonia 32, 35
Pavia 32
Peloponez 36, 102, 121
Peninsula Arabă 109
Peninsula Balcanică 35, 43, 94, 102,
102.65, 103, 103.69, 104, 105, 117,
118, 119, 120, 309
Peninsula Cyzic 118
Pentapole 114, 234.154, 293
Perberis 238, 240
Persarmenia 77
Persia 45, 76, 77, 78, 79, 102, 105, 106,
107, 109, 110, 129.24, 137, 137.60,
141, 147, 150.114, 162.166
Phasis 20, 21, 154, 155, 155.134, 156,
159, 164, 177
Phasis (Poti) 155.134
Phasis (Rioni) 155.134
Phrixos port, 205, 131
Placidia, palat 221, 223, 232, 296
Plakidias, mănăstire 232.149
Pliska 120
Porto 292, 295
Ptolemaïs (Acra) 146

Q

Qadisiya 111

R

Ragusa (Dubrovnik) 103
Ravenna 33, 37, 38, 38.26, 39, 41, 42,

96, 123, 164, 196, 211, 211.60, 222,
227, 229, 233, 241, 241.194, 242,
247, 266, 271, 278, 293, 295, 298,
303, 305, 306, 313

Rhegium 23, 239

Rhodos, insula 92, 114, 116, 204

Rioni, râu 155.134, 240

Roma 18, 20, 23.38, 24, 33, 37, 38, 40,
41, 42, 42.47, 45, 50, 105, 123, 164,
169.198, 180, 180.246, 180.247,
181.250, 182, 196, 201, 205, 206,
207, 208, 209, 210, 211, 211.62, 216,
217, 221, 222, 222.103, 222.104,
223, 224.112, 227, 229, 230, 231,
236, 239, 239.182, 240, 241, 243,
244, 245, 245.9, 246, 252, 255, 257,
265, 266, 268, 270, 271, 278, 279,
280.31, 290, 291, 292, 293, 294, 295,
296, 298, 299, 301, 303, 303.141,
304, 304.144, 305, 305.151, 306, 307,
307, 311, 312, 313, 341, 345, 359

Romania 117.122; 243.2

S

Santa Maria Antiqua, biserică în Roma
290, 294

Sardinia 212, 222

Saxonia 104

Schemaris, castru 240

Scodra (Skadar) 103

Scythia Minor 120

Seleucia 66

Seleucia-Ctesiphon 161

Seleukobolos 117.122

Serbia 104

Serdica (Sofia) 102

Sfântul Anastasie *ad Aquas Salvias*,
mănăstire 304, 304.144

Sfânta Sofia, catedrală 17, 106, 124,
126, 131, 132, 132.36, 133, 135.52,
136, 136.57, 137, 139, 140, 189, 200,
204, 205, 239, 264, 269, 303.141, 314
Sfântul Ioan Maron, mănăstire 159,
267, 268

Sfântul Teodosie, mănăstire 169.198

Sicilia 98, 98.44, 117, 212, 222, 223,
227, 240, 242, 271, 277, 278, 295,
306

Silezia 104
Sion 101
Siracuza 117, 241, 242
Siria 45, 48, 49, 50, 52, 58, 59, 62, 63,
64, 65, 65.138, 65.140, 66, 67, 68, 70,
75, 76, 100, 102, 104, 108, 110, 111,
113, 115, 116, 117, 117.122, 125,
125.2, 129, 130, 131, 145, 150,
150.114, 151, 151.114, 153, 154, 157,
159, 160, 161, 169.198, 188, 189,
198, 208, 217, 228, 231, 243, 268
Skythopolis 83
Smyrna 118
Spatatum (Split) 103
Spania 33, 34, 123, 269, 284.51
Spoleto 33, 37
Sufetula 115, 213

T

Tars 66
Tebaida 115.113
Tell Mahré 267
Tella 64, 65, 65.138, 66, 66.148

Tesalonic 103, 103.68, 110, 118, 127,
127.7, 128, 129, 247, 278
Theodosiopolis (Karin/Garin) 100, 163
Thessalia 98, 118
Tiberiada 282
Tiberias, 146, 147
Tigru 108
Tracia 56, 72, 97, 98, 104, 111, 238
Tripoli (Libia) 114, 204
Tripoli (Siria) 116
Trogiurium (Trogiur) 103
Tyr 109

V

Vagharshapat (Ecimiadzin) 77
Varna (Bulgaria) 120
Vlacherne 104

W

Wach Natroun, mănăstire 115.113

Y

Yarmouk, râu 111, 188